

Маленко О. В.,
асистент кафедри приватного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

«ЗАКОННИЙ ІНТЕРЕС» ТА «СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО»: СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ

“LEGITIMATE INTEREST” AND “SUBJECTIVE RIGHT”: CORRELATION OF CATEGORIES

Стаття присвячена дослідженню категорій «законний інтерес» та «суб'єктивне право» у розрізі їх співвідношення між собою. Авторкою звернено увагу на те, що як у міжнародних правових актах, так й в українських нормативно-правових актах дані дві категорії зазначаються поряд, проте легальне визначення вказаних понять відсутнє.

Метою статті є дослідження понять «законний інтерес» та «суб'єктивне право», з'ясування особливостей їх співвідношення та ступеня забезпечення охороною та захистом держави.

Розглянуто наукові погляди на проблему взаємозв'язку суб'єктивного права із законним інтересом, зокрема, згадано концепції щодо ототожнення суб'єктивного права із законним інтересом, щодо включення інтересу до змісту суб'єктивного права, щодо визначення суб'єктивного права як засобу реалізації законного інтересу. Проведено порівняння змісту суб'єктивного права із змістом інтересу, наголошено на розмежуванні цих двох понять. Аргументовано, що суб'єктивне право не включає у себе інтерес та не є тотожним законному інтересу. Авторкою обгрунтовано, що суб'єктивне право та законний інтерес є різними правовими дозволами, де суб'єктивне право покладає на іншого суб'єкта обов'язок діяти певним чином, натомість, законний інтерес не передбачає виконання іншими суб'єктами юридично необхідних дій. Аргументовано, що зміст законного інтересу складають дві «можливості»: можливість користуватись певним соціальним благом та можливість звертатись за захистом до відповідних органів у деяких випадках. Підкреслено, що, на відміну від чіткого визначення у законодавстві носія суб'єктивного права, його контрагента, міри та виду дозволеної поведінки, законні інтереси виводяться із суті та змісту закону. Наведено приклади із судової практики щодо надання суб'єктам права на судовий захист законного інтересу. З огляду на те, що не усі соціальні, культурні, економічні потреби можуть бути чітко закріплені через конкретні правомочності, які складають зміст суб'єктивного права, авторкою наголошено, що саме за допомогою конструкції «законний інтерес» до сфери правового регулювання можна включити відносини, які потребують правового регулювання.

Ключові слова: інтерес, право, правомочність, дозвіл, юридичний обов'язок, міра можливої поведінки, соціальне благо, захист, трудове право.

The article is devoted to the study of the categories of «legitimate interest» and «subjective right» in the context of their correlation with each other. The author draws attention to the fact that both international legal acts and Ukrainian legal acts mention these two categories side by side, but there is no legal definition of these concepts.

The purpose of the article is to study the concepts of «legitimate interest» and «subjective right», to clarify the peculiarities of their correlation and the degree of protection and defense by the state.

The author examines the scientific views on the issue of the relationship between subjective law and legitimate interest, in particular, the concepts of identifying subjective law with legitimate interest, including interest in the content of subjective law, and defining subjective law as a means of realizing legitimate interest are mentioned. The author compares the content of a subjective right and the content of an interest, and emphasizes the distinction between these two concepts. The author argues that subjective right does not include interest and is not identical to a legitimate interest. The author proves that subjective right and legitimate interest are different legal permissions, where subjective right imposes an obligation on another subject to act in a certain way, while legitimate interest does not require other subjects to perform legally necessary actions. It is argued that the content of a legitimate interest consists of two «opportunities»: the opportunity to enjoy a certain social benefit and the opportunity to seek protection from the relevant authorities in some cases. It is emphasized that, unlike a clear definition in legislation of the holder of a subjective right, its counterparty, and the extent and type of permitted behavior, legitimate interests are derived from the essence and content of the law. The author provides examples from case law on granting subjects the right to judicial protection of a legitimate interest. Given that not all social, cultural, and economic needs can be clearly enshrined through the specific powers which make

up the content of subjective law, the author emphasizes that it is precisely through the construction of «legitimate interest» that the relations requiring legal regulation can be included in the scope of legal regulation.

Key words: *interest, right, legal capacity, authorization, legal duty, measure of possible behavior, social good, protection, labor law.*

Постановка проблеми. Інтерес завжди був та є спонукальним каталізатором діяльності людини. Саме інтерес є фактором, який спрямовує людину на певну поведінку. В свою чергу, право має організувати та впорядкувати відносини між людьми таким чином, щоб забезпечити задоволення їхніх інтересів. У даному дослідженні мова йде не про всі інтереси, які задовольняють потреби окремих осіб чи суспільних груп, а про законні інтереси, тобто інтереси, які визнані законодавцем та не суперечать загальним засадам права. Врахування інтересів окремих суб'єктів і суспільних груп в процесі правотворчості, їхнє визнання та захист законодавцем сприяє покращенню правового регулювання суспільних відносин. Інтерес є атрибутивною властивістю суб'єкта права, відповідно, питання про співвідношення категорій «законний інтерес» і «суб'єктивне право» є актуальним й на сьогодні. Більше того, практичне значення вирішення даної проблеми сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання суспільних відносин у різних сферах життя, в тому числі й у сфері праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні у юридичній науці немає єдиного та загальноприйнятого визначення поняття «інтерес», його змісту та співвідношення із суб'єктивним правом. Разом із тим, проблематика інтересу у праві знайшла своє висвітлення у наукових працях Ромовської З.В., Чепис О.І., Венедиктової І., Гетьманцевої Н.Д., Ходак С.М. та інших.

Метою статті є дослідження понять «законний інтерес» та «суб'єктивне право», з'ясування особливостей їх співвідношення та ступеня забезпечення охороною та захистом держави.

Виклад основного матеріалу. Категорії «суб'єктивні права» та «законні інтереси» використовуються як у міжнародних правових актах, так і національному праві: від Конституції України, законів України до локальних актів. До прикладу, частиною першою статті 5 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльнос-

ті», визначено, що організації роботодавців, їх об'єднання створюються і діють з метою представництва та захисту прав та законних інтересів роботодавців у економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їх відносинах з іншими сторонами соціального діалогу [1]. Відповідне положення значиться і в законодавстві про профспілки. Разом з тим, а ні законодавець, а ні юридична наука не дають однозначної відповіді на питання: що таке законний інтерес та як законний інтерес співвідноситься із суб'єктивним правом.

У юридичній літературі склалися різні погляди на проблему співвідношення суб'єктивного права із законним інтересом. Одні вчені отожднюють суб'єктивне право із законним інтересом. Інша група вчених розглядає інтерес як складову частину суб'єктивного права. Також в юридичній літературі зустрічається концепція, згідно якої законний інтерес можна реалізувати за допомогою суб'єктивного права.

Ототожнюючи суб'єктивне право та інтерес науковці визначають законний інтерес як можливість суб'єкта користуватися соціальним благом, що включає правомочності: діяти певним чином, вимагати певної поведінки від зобов'язаних суб'єктів, звертатися за захистом до відповідних державних органів. Так, на думку З.М. Ромовської, охоронюваний законом інтерес створює його носію можливість діяти певним чином, претендувати на певну поведінку іншої особи, а у випадку незадоволення цього інтересу звертатися за його захистом [2, с. 77]. У такому випадку, якщо носію законного інтересу надано можливість діяти певним чином, вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб та звертатися за захистом свого інтересу, то по суті законний інтерес зводиться до правомочностей, які мають юридичну силу самого суб'єктивного права, й відповідно, такий інтерес набуває статусу суб'єктивного права.

Деякі вчені вказують на те, що суб'єктивне право і законний інтерес є різними формами правового опосередкування інтересів, де суб'єктивне право знаходиться на більш високому рівні такого опосередкування, аніж

законний інтерес, адже суб'єктивне право має юридично більш насичений зміст. В свою чергу, законний інтерес називають «усіченим правом» або «усіченою правовою можливістю» [3, с. 290].

Існує також позиція, згідно якої інтерес є елементом суб'єктивного права. Прихильники такої точки зору посилаються на те, що у випадку виникнення у особи інтересу, який не визнається законом та не охороняється ним, така особа не зможе задовольнити його, тому що в неї відсутнє відповідне юридичне право [3, с. 290]. На думку О.С. Іоффе, «виключення інтересу зі змісту суб'єктивного права призвело б до того, що останнє виявилось б беззмістовним...» [4, с. 203]. Висловлювалися й думки про те, що інтерес є «змістовою частиною права», а також, що право виникає тільки за наявності нагідного інтересу, який, в свою чергу, стає нерозривним з таким правом [5, с. 78].

Німецький юрист Р. Ієринг сформулював розуміння суб'єктивного права як юридично захищеного інтересу [4, с. 203]. Вчений вважав, що суб'єктивне право з формальної точки зору є волею, а з субстанційної, тобто з позиції змісту, – є нічим іншим, як інтересом, який через суб'єктивне право отримує гарантоване задоволення. На його думку в понятті суб'єктивного права варто розрізняти дві складові: субстанціональну та формальну. Субстанціональна складова визначає практичну мету суб'єктивного права, зокрема, користь, вигоду, прибуток, а формальна – співвідноситься з цією метою як засіб, тобто можливість правового захисту чи позову [5, с. 77]. Таким чином, з формальної сторони суб'єктивне право надає засоби для досягнення практичної субстанційної мети, звідки слідує, що суб'єктивне право забезпечує практичну можливість задоволення інтересів та потреб індивіда, забезпечує їм правовий захист.

Існує також теорія, згідно якої суб'єктивне право є засобом захисту законного інтересу. Прихильники даної концепції вказують на те, що «суб'єктивне право надається для захисту інтересу», а також, що «суб'єктивне право створюється з метою захисту того інтересу, який з'явився в суспільному житті й був визнаний законодавцем» [3, с. 291].

З огляду на наведені наукові позиції, цілком поділяємо думку, що категорії «законний

інтерес» та «суб'єктивне право» не є тотожними. В даному випадку, слушною є думка про те, що неможливо ототожнювати засоби реалізації (суб'єктивне право) і саме явище, що потребує інструменту його реалізації, тобто інтерес [3, с. 290]. Окрім того, якщо говорити про надання носію законного інтересу можливостей: а) діяти певним чином, б) вимагати визначеної поведінки від зобов'язаних осіб, в) звертатися за правовим захистом інтересу, то фактично, законний інтерес включає правомочності, які мають таку ж юридичну силу, що дорівнює самому суб'єктивному праву. А звідси, неможливим стає відокремити категорію «законний інтерес» від категорії «суб'єктивне право», адже при наведеній інтерпретації вони змішуються. Таким чином, у випадку ототожнення понять «суб'єктивні права» та «законні інтереси», одночасне вживання цих двох понять в нормативних актах поряд одне з одним шляхом поєднання союзом «і», є таким, що порушує закони логіки.

Прослідкувати різницю між суб'єктивними правами та законними інтересами можна на прикладі регулювання трудових правовідносин щодо робочого часу. Так, частиною 1 статті 56 КЗпП України передбачено, що за угодою між працівником і роботодавцем може встановлюватись як при прийнятті на роботу, так і згодом неповний робочий день або неповний робочий тиждень. На просьбу вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, в тому числі таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, роботодавець зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень [6]. Як бачимо, в даному випадку у безпосередньо визначених законом категорій осіб є суб'єктивне право, в свою чергу, у інших працівників, які не перелічені у ч. 1 ст. 56 КЗпП України, виникає лише законний інтерес, тобто прагнення у встановленні роботодавцем неповного робочого дня або неповного робочого тижня. На нетотожність вказаних категорій вказує також І.В. Венедиктова, на думку якої, інтерес не можна ототожнювати із суб'єктивним правом. Вчена аргументує свою позицію тим, що з однієї сторони, інтерес може

бути своєрідною передумовою виникнення права і метою його реалізації, тобто, виступати як до правова та після правова категорія; а з іншої сторони, інтерес як необхідність задовольнити потреби соціального характеру є первинним по відношенню до суб'єктивного права, а останнє – похідним від нього [7, с. 113].

Щодо ролі інтересу як елемента суб'єктивного права, то, на нашу думку, суб'єктивне право не включає у себе інтерес. Так, у загальноправовому розумінні суб'єктивне право – це міра можливої поведінки особи [8, с. 238]. Традиційно у структурі суб'єктивного права виокремлюють такі можливості: 1) можливість певної поведінки у межах свободи, визначеної нормою права; 2) можливість користуватися благом задля реалізації суб'єктивних інтересів, що закріплені правом; 3) можливість суб'єкта вимагати від інших суб'єктів виконання обов'язку; 4) можливість звернення за захистом свого порушеного права до суду [9, с. 89]. При цьому, в юридичній літературі вказують, що зміст суб'єктивного права завжди визначається законом, який або чітко встановлює для уповноваженої особи певну поведінку, або «санкціонує» її [10, с. 55].

Таким чином, суб'єктивне право, як результат узгодження інтересів окремого індивіда та суспільства у цілому, є мірою поведінки, яка є можливою для кожного конкретного індивіда з врахуванням інтересів та прав інших осіб, санкціонованою об'єктивним правом та забезпечена захистом держави. З огляду на вказане, суб'єктивне право є таким дозволом, який забезпечено конкретною юридично-необхідною поведінкою інших осіб та захистом держави.

Однак, не усі соціальні, культурні, економічні потреби можуть бути чітко закріплені через конкретні правомочності, які складають зміст суб'єктивного права, у силу чого виникає необхідність використовувати категорію «законні інтереси», яка дозволяє охопити різні потреби, які виникають в результаті постійної динамічної зміни суспільних відносин та, водночас, дозволяє забезпечити дієвість права в сучасних умовах.

В юридичній літературі законний інтерес визначають як «можливість» суб'єкта користуватися певним благом, проте без чіткого визначення виду та міри дозволеної поведінки

та без можливості вимагати виконання певних дій іншими особами. Законному інтересу не кореспондує чіткий обов'язок контрагента, в свою чергу, суб'єктивне право не може існувати без кореспондуючого обов'язку іншого суб'єкта [5, с. 87].

Аналізуючи діалектику категорій «суб'єктивне право» та «охоронюваного законом інтерес» дослідники вказують, що ці категорії є двома юридичними дозволами, які визнаються державою. При цьому, охоронюваний законом інтерес є таким правовим дозволом, ступінь гарантованості якого є нижчим аніж у суб'єктивних прав. Особливість реалізації охоронюваних законом інтересів у правовідношенні проявляється у тому, що диспозиціям норм права, які допускають можливість їх реалізації, «мають характер простого правового дозволу», який не забезпечений кореспондуючим обов'язком іншого суб'єкта. Зміст охоронюваного законом інтересу, на відміну від змісту суб'єктивного права, складається з двох елементів, а саме, з можливості, яка виявляється як простий юридичний дозвіл здійснювати юридично значимі дії, та з можливості звертатися за захистом до суду [11, с. 116].

З огляду на вказане, суб'єктивне право та законний інтерес є різними дозволами на вчинення певних дій. «Дозволити одному – не означає зобов'язати іншого. Дозволена дія може стати правом тільки тоді, коли буде заборонено вчинення всього, що заважає дозволенім діям, тому що тільки за цієї умови буде встановлено відповідний обов'язок» [5, с. 87]. Відтак, якщо суб'єкт має лише фактичну можливість користуватись певним соціальним благом, яка, в свою чергу, не забезпечена кореспондуючим обов'язком іншого суб'єкта, то має місце простий дозвіл, який не є правомочністю.

Таким чином, вважаємо, що законний інтерес є простим юридичним дозволом, який впливає із правової норми або із загальних положень законодавства, надає суб'єкту свободу користуватись тим чи іншим соціальним благом, й, при цьому, не вимагає конкретного юридичного обов'язку іншої особи.

Разом із тим, важливим є питання про те, чи забезпечений законний інтерес охороною та захистом держави. Незважаючи на дискусій-

ність питання про сутність законного інтересу з певною впевненістю можна говорити про те, що на сьогодні загальновизнаним є положення про надання суб'єктам права на судовий захист законного інтересу. Саме у такому напрямку розвивається вітчизняне законодавство та судова практика. Так, відповідно до рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 у справі № 1-10/2004, законний інтерес (охоронюваний законом інтерес) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони. Захисту, на думку Конституційного суду України, підлягає лише законний інтерес. Законність інтересу, в свою чергу, визначається правилом – «дозволено все, що не забороняється законом», тобто у випадках, коли інтерес не підлягає охороні ані законом, ані правом, законодавець завжди прямо про це зазначає. Чинний Цивільний кодекс України, приміром, передбачає різні обмежувачі захисту інтересу як самостійного об'єкта, зокрема, невідповідність інтересу загальним засадам цивільного законодавства (ст. 15 ЦКУ), порушення при реалізації інтересу прав інших осіб (ст. 16 ЦКУ) [12].

Аналогічно зі змісту адміністративно-процесуальних норм досить чітко вбачається, що судовому захисту в адміністративному судочинстві підлягає законний інтерес. Наприклад, Верховний суд у своїй постанові від 13 квітня 2022 року у справі № 620/3527/20 вказав на те, що з огляду на вимоги статей 2, 5 КАС України, об'єктом судового захисту в адміністративному судочинстві є не будь-який законний інтерес, а порушений суб'єктом владних повноважень. Для визначення інтересу як об'єкту судового захисту в порядку адміністративного судочинства, окрім загальних ознак інтересу, він повинен містити спеціальні, визначені КАС України. Якщо перша група ознак необхідна для віднесення тієї чи іншої категорії до інтересу, то друга – дозволяє кваліфікувати такий інтерес як об'єкт судового захисту в адміністративному судочинстві [13].

Таким чином, законний інтерес визнається самостійним об'єктом судового захисту. Тобто, законний інтерес є простим правовим (легітимний) дозволом, який визнається, охороняється та захищається державою.

Висновки. З огляду на численні наукові підходи щодо співвідношення категорій «законний

інтерес» і «суб'єктивне право» та висновки, викладені в рішеннях суду, можна резюмувати наступне:

Суб'єктивне право та законний інтерес – є окремими категоріями, зокрема, є різними правовими дозволами. Суб'єктивне право є таким дозволом, який покладає на іншого суб'єкта чи суб'єктів юридичний обов'язок діяти певним чином, натомість, законний інтерес не передбачає виконання іншими суб'єктами юридично необхідних дій, а відображає законне (легітимне) прагнення свого носія до того блага, що не заборонене законом.

І суб'єктивне право і законний інтерес являють собою можливість, яка дозволяє суб'єкту користуватися тим чи іншим соціальним благом, з відмінністю у тому, що законний інтерес не передбачає встановлення чітких меж дозволеної поведінки для суб'єкта, що є сутнісною властивістю суб'єктивного права. У законодавстві чітко визначено носія суб'єктивного права, його контрагента, міру та вид дозволеної поведінки. В свою чергу, законні інтереси виводяться із суті та змісту закону, адже межі фактичної можливості користуватись певними соціальними благами чітко не сформульовані в конкретних правових нормах, а впливають із сукупності правових норм та правових принципів.

Зміст законного інтересу складають дві «можливості», зокрема, можливість користуватись певним соціальним благом та можливість, в деяких випадках, звертатись за захистом до відповідних органів. Водночас, до змісту законного інтересу не входять такі можливості, як поводити себе певним чином та вимагати від інших осіб відповідної поведінки, котрі є визначальними для суб'єктивного права.

Категорія «законний інтерес» є еластичною правовою конструкцією, яка дозволяє охопити різні потреби, які виникають в результаті постійної динамічної зміни суспільних відносин та, водночас, дозволяє забезпечити дієвість права в сучасних умовах. Оскільки не усі соціальні, культурні, економічні потреби можуть бути чітко закріплені через конкретні правомочності, які складають зміст суб'єктивного права, то у такому випадку за допомогою конструкції «законний інтерес» до сфери правового регулювання можна включити відносини, які потребують правового регулювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 року. № 5026-VI: станом на 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
2. Ромовська З.В. Судовий захист охоронюваного законом інтересу. *Вісник Львівського університету*. 1983. Вип. 22. С. 72–81.
3. Чепис О.І. Співвідношення категорій «суб'єктивне паво» – «законний інтерес» та їх місце у цивільному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск 12. 2009. С. 288–292.
4. Чепис О.І. Інтерес як правова категорія: сутність та роль у правовому регулюванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск 8. 2007. С. 202–205.
5. Ходак С.М. Категорія інтересу в сімейному праві України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2020. 184 с.
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII: станом на 27.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
7. Венедиктова І. Співвідношення суб'єктивного права і законного інтересу в цивільному праві. *Право і Безпека*. 2005. № 3. С. 110–113.
8. Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С. *Теорія держави і права: підручник / за ред. О.В. Петришина*. Харків: Право. 2015. 368 с.
9. Теорія держави і права. *Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко*. Київ: Юрінком Інтер. 2008. 688 с.
10. Р.А. Калюжний, Л.О. Шапенко. Концептуальний зміст суб'єктивного права в умовах правової інтеграції. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 4. С. 54–61.
11. Чепис О.І. Поняття та структура охоронюваного законом інтересу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2012. Випуск 18. С. 114–116. (стаття, фахове видання)
12. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 у справі № 1-10/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
13. Постанова Верховного суду від 13 квітня 2022 року у справі № 620/3527/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=103946223&red=100003c49089c2e0d3768d69b9a17671107f0f&d=5> (дата звернення: 11.12.2024).